

Ifølge liste

Deres ref

Vår ref

Dato

19/2710-

9. september 2019

Avgjørelse av klage på vedtak om kvote for lisensfelling av jerv i region 6 i perioden 2019-2020

Klima- og miljødepartementet viser til klage fra NOAH – for dyrs rettigheter og Naturvernforbundet over rovviltnemnda i region 6 (Trøndelag og Møre og Romsdal) sitt vedtak 28. mai 2019 om kvote for lisensfelling av jerv i 2019-2020.

Klima- og miljødepartementet opprettholder rovviltnemnda i region 6 sitt vedtak om lisensfelling av jerv med den endring at totalkvoten settes til 28 dyr og at reservekvoten skal fordeles i henhold til de kriterier som foreslått at sekretariatet til nemndas møte 28. mai 2019. Ved avgjørelsen har departementet lagt vekt på at det årlig er tap av sau og tamrein til jerv i regionen. Antallet ynglinger har de senere årene ligget omtrent på bestandsmålet for regionen og for 2018 over bestandsmålet. Departementet finner ikke at det er andre tilfredsstillende løsninger enn å åpne for lisensfelling på jerv, og at et uttak av 28 jerv i dette området, ikke truer bestandens overlevelse. Klagen er dermed tatt delvis til følge.

Saksgang

Rovviltnemnda i region 6 fattet 28. mai 2019 vedtak om lisensfellingskvote for jerv for 2019-2020. Vedtaket ble påklaget av NOAH – for dyrs rettigheter 19. juni 2019 og Naturvernforbundet 25. juni 2019. Rovviltnemnda behandlet klagen i e-postmøte i perioden 28. juni – 2. juli 2019. Nemnda opprettholdt sitt opprinnelige vedtak, og oversendte saken til Klima- og miljødepartementet 25. juni 2019 for endelig avgjørelse. Miljødirektoratet ga sin faglige tilrådning i saken 25. juli 2019 og 22. august 2019.

Klagernes anførsler

NOAH – for dyrs rettigheter (NOAH) har i hovedsak anført følgende:

- Hiuttak er lovstridig og å anse som dyrevelferds- og miljøkriminalitet, jf. dyrevelferdsloven § 3, naturmangfoldloven (nml.) § 15 og Bernkonvensjonen artikkel 8.

- Oppnåelse av bestandsmålet fritar ikke for forpliktelsen til å sikre jervebestandens overlevelse på lang sikt, jf. nml § 5.
- Den samlede belastningen av lisensfelling er ikke tilstrekkelig vurdert, jf. nml. § 10.
- Jerv kan ikke felles i områder som er prioritert til jerv.
- Vedtaket oppfyller ikke kravet om andre tilfredsstillende løsninger.
- NOAH legger til grunn at vedtaket bør erklæres ugyldig, på grunnlag av både materielle og prosessuelle feil.

Naturvernforbundet har i hovedsak anført følgende:

- Det er stor sannsynlighet for at felling innenfor forvaltningsområdet vil føre til at bestandsmålet ikke blir nådd neste år. DNA-registreringer og hiuttak i randsonen i vår underbygger dette.
- Det er ingen bestand som gir jaktbar avkasting i forvaltningsområdene i Møre og Romsdal og sørlige delen av Trøndelag, og det kan dermed ikke være noen kvote i disse områdene.
- Øvre Sunndal være unntatt fra beiteprioritert kvoteområdet i Møre og Romsdal, på grunn av lav bestand og avgang som allerede er inntruffet.
- Vilårene for bruk av reservekvota gir for store fullmakter til nemnda.
- For tildeling av reservekvote må det være påvist flere ynglinger enn det som er målet i forvaltningsplan for det enkelte forvaltningsområdet. Siden det er avlivet to voksne hunndyr nært opp til forvaltningsområdet i Møre og Romsdal, er uttaket allerede gjort og det kan ikke tildeles fra reservekvote.
- Naturvernforbundet ber om at kvotevedtaket blir endret til følgende:
 - Forvaltningsområdet i Møre og Romsdal: 0
 - Beiteprioritert område (unntatt Øvre Sunndal) i Møre og Romsdal: 5
 - Forvaltningsområdet i søre Trøndelag: 0
 - Beiteprioritert område i søre Trøndelag: 2
 - Forvaltningsområdet i nordre Trøndelag: 7
 - Beiteprioritert område i nordre Trøndelag: 8
 - Reservekvote: denne må være mindre enn vedtatt, og det bør tas inn at det må være mer enn 15 godkjente ynglinger for at reservekvote kan benyttes, samt at det kan tildeles inntil 2 dyr for hvert over 15, med maksimalt 4 dyr i reservekvota. Videre at reservekvota ikke kan benyttes i Møre og Romsdal eller sør i Trøndelag. Videre må det være et vilkår at reservekvota blir prioritert til områder i nordre del av Trøndelag der det har vært skade på beitedyr i 2019.

Det vises for øvrig til klagene i sin helhet.

Rovviltnemndas vurdering

Rovviltnemnda har i sitt vedtak redegjort for jervebestanden i regionen og for tap av sau og rein til jerv. Rovviltnemnda fattet følgende vedtak:

"Med hjemmel i Naturmangfoldlovens § 18, første ledd, bokstav b og § 77, jf. rovviltforskriftens § 10, jf. §§ 1, 3 og 7, fatter rovviltnemnda i region 6 Midt-Norge følgende vedtak om lisensfelling av jerv innenfor region 6 i 2019/2020:

- Kvoten settes til totalt 30 jerver som deles opp i en startkvote og en reservekvote:
 - o Startkvote på 22 jerver hvorav 11 kan være tisper
 - o Reservekvote på 8 jerver hvorav 4 kan være tisper
- Det kan maksimalt felles 5 tisper innenfor forvaltningsområdet for jerv slik det er definert i forvaltningsplan vedtatt 22. mars 2018.
- Restkvote skal tas ut av miljøforvaltningen så langt det lar seg gjøre i henhold til rovviltforlikets punkt 2.2.4 og 2.2.5."

Nærmere fordeling av kvoten og vilkår for bruk av startkvote og reservekvote følger av nemndas vedtak.

I saksfremlegget for nemnda er det foreslått følgende om tildeling fra reservekvoten:

"Det kan tildeles fra reservekvoten hvis en eller flere av følgende kriterier er oppfylt:

- For at det skal tildeles fra reservekvoten til områder innenfor forvaltningsområdene for jerv i region 6 må det fylkesvise bestandsmålet være oppfylt innenfor forvaltningsområdet (3 ynglinger i Møre og Romsdal og 7 ynglinger i Trøndelag=*
- For at det skal tildeles fra reservekvoten til områder både utenfor og innenfor forvaltningsområdet for jerv i region 6 skal opplysninger i årsrapport fra Rovdata (publiseres ca. 1. oktober 2019) om yngleregistreringer av jerv i 2019 legges til grunn sammen med oppdatert informasjon om skader forvoldt av jerv på bufe og tamrein beitesesongen 2019.*
 - Regionens bestandsmål på 10 årlige ynglinger skal være oppfylt.*
 - Tildeling av reservekvoten skal skje til områder med skader forvoldt av jerv beitesesongen 2019."*

I sin vurdering av klagen møte i perioden 28. juni – 2. juli 2019 har nemnda blant annet uttalt følgende:

"Rovviltnemndas vedtak er skademotivert og, også etter sekretariatets vurdering, godt innenfor naturmangfoldlovens § 18, bokstav b. Med tanke på at jervebestanden er godt over både nasjonalt bestandsmål og regionalt bestandsmål vil ikke et uttak av inntil 30 jerver i region 6 true jervens overlevelse. For å redusere tapene til beitedyr særlig i beiteprioriterte områder må kvotene settes høyt for å redusere bestanden ned på bestandsmålet (...). Ut fra dagens bestandssituasjon er det behov for å regulere jervebestanden i Møre og Romsdal og sørlige delene av Trøndelag. Trollheimen området med kommunene Sunndal, Surnadal og Oppdal har pr. dags dato dokumentert fem ynglinger, samt en øst for E6 i Rennebu. Dette er et beiteprioritert område hvor tiltak skal settes inn mot jerv. Selv om det er foretatt hiuttak i fem av ynglingene (fire i Trollheimen og en i Rennebu) finner ikke rovviltnemnda grunnlag for å redusere kvotene som er fastsatt for disse områdene. I motsetning til Naturvernforbundet mener vi at det ikke er kommet ny informasjon som tilsier at vi bør endre innretningen på kvoten som ble foreslått av sekretariatet og vedtatt av Rovviltnemnda i region 6.

(...) Dataene som har tilkommet mellom 28. mai og 28. juni 2019 taler, etter rovviltnemndas vurdering, ikke for å endre rovviltnemndas vedtak. Jervebestanden har over flere år (med unntak av 2017) ligget over det regionale bestandsmålet, og de to siste årene godt over bestandsmålet (17 ynglinger i 2018 og foreløpige 15 ynglinger i 2019).

I forhold til den sørvest norske bestanden av jerv finner vi grunn til å minne om at de seks ynglingene i Møre og Romsdal, samt de tre i Oppdal (2) og Rennebu er en del av den sørvestlige jervebestanden. I region 3 (Oppland) er det pr. dags dato dokumentert eller antatt syv ynglinger, hvorav seks av dem er i fjellområdene mot Møre og Romsdal/sørlige deler av Trøndelag. Og følgelig er det også i 2019 registrert vesentlig flere ynglinger enn de 7 som er måltall for området i forvaltningsplanene i region 6 og 3."

På denne bakgrunn fattet nemnda følgende vedtak:

"Rovviltnemnda kan ikke se at det har fremkommet ny kunnskap som tilsier at vedtaket om kvoten for lisensfelling av jerv bør omgjøres og opprettholder derfor sitt vedtak datert 28. mai 2019 i sak 14/19 Kvote for lisensfelling av jerv 2019/2020".

Miljødirektoratets tilrådning

I sin faglige tilrådning 25. august 2019 skriver Miljødirektoratet blant annet følgende:

"Rovviltnemnda sitt vedtak er ikke i samsvar med saksfremlegget fra Fylkesmannen. Fylkesmannen la fram forslag om en samlet kvote på 26 jerver, hvorav 6 avsettes som reservekvote. Rovviltnemnda har økt kvoten til forvaltningsområdet for jerv i Møre og Romsdal fra 1 til 2 dyr, økt kvoten i beiteprioriterte områder i Trøndelag sør for Trondheimsfjorden fra 5 til 6 dyr, og økt tilleggskvoten fra 6 til 8 dyr. Til sammenligning ble kvoten fastsatt til 21 jerver i 2018/2019.

Fra 10. september 2018 og fram til 24. juli i år er det felt 17 voksne jerver i regionen, de fleste på ekstraordinær skadefelling i regi av SNO. I tillegg er det tatt ut 9 valper fra i alt 5 hiuttak i region 6 i vår. Så langt er det påvist 17 jervynglinger i 2019 i region 6. Endelig antall ynglinger i år vil rapporteres av Rovdata i oktober.

Miljødirektoratet mener antallet påviste ynglinger i 2018 og så langt i 2019 tilsier at det kan felles flere jerver enn i lisensfellingssesongen 2018/2019. Vi mener samtidig at en kvote på 30 dyr er en høy kvote, og godt over det som en kan forvente blir felt ut fra tidligere erfaringer. Vi viser til Fylkesmannens gjennomgang av faggrunnlaget og innstilling til vedtak.

I Møre og Romsdal er det så langt påvist 6 ynglinger i år, hvorav 3 innenfor forvaltningsområdet for jerv. Etter at Øvre Sunndal ble tatt ut av forvaltningsplanen som jerveområde, er forvaltningsområdet for jerv i Møre og Romsdal redusert. Det vil etter direktoratets vurdering være vanskelig å opprettholde en delbestand med 3 årlige ynglinger innenfor området, slik forvaltningsplanen legger opp til. Og vi mener at en må være tilbakeholden med å gi kvote innenfor forvaltningsområdet for jerv i Møre og Romsdal. I 2019 er 1 tisper og 2 unger felt av SNO ved hiuttak i tilstøtende område i Øvre Sunndal.

I Trøndelag er det så langt påvist 11 ynglinger i år, hvorav 8 innenfor forvaltningsområdet for jerv. Det er foretatt hiuttak av SNO på alle de tre hiene som er registrert i beiteprioriterte områder. Disse er i Oppdal og Rennebu kommuner. I tillegg er det kjent at valpene antakelig ble drept av annen jerv i løpet av vinteren på en hilokalitet til i søndre del av Trøndelag.

Det er satt en reservekvote på 8 jerver (maksimum 4 tisper) som kan benyttes i både beite- og jerveprioriterte områder ettersom det oppstår behov. Vi regner med at vilkårene som er satt for å benytte denne kvoten vil bli oppfylt. I ytterste fall vil det kunne bety at inntil 5 tisper vil kunne felles innenfor for eksempel forvaltningsområdet for jerv i Møre og Romsdal, samtidig som det pågår jakt i tilgrensende og sammenhengende beiteprioriterte områder som fremdeles har dyr igjen på kvoten.

Forvaltning av små bestander er krevende, og forhold som tilfeldigheter, bestandsstruktur, klimatiske forhold og inn- og utvandring vil spille en stor rolle. Et uttak av inntil 30 jerv vil med stor sannsynlighet redusere bestanden betraktelig i region 6. Det er usikkert hvor mange individer av jerv som forekommer innenfor region 6, men vinteren 2017/2018 ble det registrert 71 jerver med midtpunkt i region 6 gjennom DNA-analyse (NINA rapport 1592, 2018). Det reelle tallet er noe høyere, men i Norge tyder det meste på at de aller fleste individene blir fanget opp gjennom DNA-analyser.

Konklusjon

Kvotens størrelse, kombinert med relativt lite forutsigbar bruk av tilleggskvoten, kan gi uheldige utslag, særlig i forhold til den differensierte forvaltningen. Miljødirektoratet tilrår at

kvoten reduseres i samsvar med sekretariatet sin innstilling til vedtak 26. mai, og/eller at det blir satt kriterier for bruk av tilleggskvoten som unngår uheldige virkninger i forhold til den geografisk differensierte forvaltningen og på den sørvestnorske delbestanden."

I en e-post datert 21. august 2019 sier sekretariatet til rovviltnemnda blant annet følgende: *"Det vises til Miljødirektoratets faglige tilrådning i brev datert 25. juli 2019 der det står midt på side to at Fylkesmannen la frem forslag om en samlet kvote på 26 jerver, hvorav 6 avsettes som reservekvote. Dette er korrekt i forhold til saksframlegg som ble utsendt i forkant av møte. Imidlertid la Fylkesmannen frem justert forslag under møte den 28. mai d.å. der det ble foreslått en samlet kvote på 28 jerver, hvorav fortsatt 6 avsettes som reservekvote. Bakgrunnen for sekretariatets endrede forslag var en økning i antall dokumenterte og antatte jerveynglinger fra 11 ynglinger når sekretariatet sendte ut saksdokumentene den 10. mai til 14 ynglinger når møte ble avholdt den 28. mai 2019. I etterkant av møte er ytterligere 3 ynglinger dokumentert eller antatt, slik at antall ynglinger av jerv i regionen er 17 i 2019 (foreløpige data hentet fra Rovbase)."*

Miljødirektoratet har 22. august 2019 uttalt følgende:

"Vi viser til vår faglige tilrådning om kvoten for lisensfelling av jerv i region 6 i perioden 2019/2020 i forbindelse med behandling av klagesak, datert 25. juli 2019. I ettertid er vi gjort oppmerksom på at sekretariatet for nemnda har lagt fram en ny innstilling til vedtak på møtet i nemnda 28. mai 2019. Vårt brev tok utgangspunkt i sekretariatets innstilling til nemnda slik det går fram av oversendelsen fra Klima- og miljødepartementet og i Miljøvedtaksregistrert. I revidert saksframstilling går sekretariatet inn for en samlet kvote på 28 jerver, det vil si 2 flere enn i opprinnelig forslag. Startkvoten foreslås til 22 jerver, hvorav en hunndyrkvote på 11. Reservekvoten er uendret. Årsaken til endringen er at antall påviste ynglinger i region 6 har økt fra 11 til 14 i perioden fra første saksframlegg til møtet 28. mai. Miljødirektoratet ser ikke det er opplysninger i revidert saksframlegg som ikke var kjent når vi sendte vår faglige tilrådning. Vi ser derfor ikke grunnlag for å endre vår konklusjon i brev av 25. juli 2019."

Om bestandens overlevelse har Miljødirektoratet i brev av 5. september 2019 blant annet uttalt:

"Miljødirektoratet registrerer at kvotene for lisensfelling av jerv fastsatt for regionene 5 og 6 samlet sett er stor, og dersom kvotene blir fylt vil de medføre bestandsreduksjon i regionene og områdene rundt. Vi kan ikke, ut fra nåværende kunnskap, si at kvotene vil være til skade for bestandens overlevelse."

Klima- og miljødepartementets vurdering

Saken er behandlet etter naturmangfoldloven (nml.) §§ 18 og 77 og rovviltforskriften §§ 3, 4, 7 og 10. Departementet legger, i henhold til nml. § 7, prinsippene i §§ 8-10 og 12 til grunn som en integrert del av avgjørelsen. Det samme gjelder nml. § 14 om andre viktige samfunnsinteresser. Prinsippet i nml. § 11 anses ikke som relevant i denne saken fordi det ikke er aktuelt å stille fordyrende vilkår.

Også forvaltningsmålet for arter i nml. § 5 er trukket inn i skjønnsvurderingen. På rovviltfeltet må forvaltningsmålet etter nml. § 5 ses i sammenheng med de vedtatte bestandsmålene som Stortinget har fastsatt for de fire store rovdyrartene, og skal forstås slik at det ikke er til hinder for en geografisk differensiert rovviltforvaltning, jf. Ot.prp. nr. 52 (2008-2009) s. 376. Nml. § 5 og prinsippet om en geografisk differensiert rovviltforvaltning er konkretisert i rovviltforskriften §§ 3 og 4 og de regionale forvaltningsplanene for rovvilt. Det er fastsatt et bestandsmål på 10 ynglinger av jerv i region 6.

Departementet vurderer at det foreligger tilstrekkelig kunnskap i saken, og føre-var-prinsippet i nml. § 9 får derfor mindre betydning. Departementet anser også at kunnskapsgrunnlaget i hovedsak er basert på eksisterende og tilgjengelig kunnskap, og at kravet i nml. § 8 er oppfylt.

Vurdering av vilkåret om at uttaket må avverge skade

Departementet skal ta stilling til om man skal tillate uttak av jerv for å avverge skade på husdyr eller tamrein, jf. nml. § 18 første ledd bokstav b. Som det fremgår av rovviltnemndas vedtak er det de senere årene registrert tap av sau og tamrein til jerv i regionen.

Departementet legger til grunn at det også i 2019-2020 kan oppstå skade av et visst omfang, og at vilkåret i nml §18 første ledd bokstav b er oppfylt.

Vurdering av vilkåret om at formålet ikke må kunne nås på en annen tilfredsstillende måte

I tillegg er det et vilkår om at formålet ikke kan nås på annen tilfredsstillende måte, jf. nml. § 18 annet ledd. I vurderingen av vilkåret vil prinsippet om arealdifferensiert forvaltning, som er fastsatt bl.a. i rovviltforskriften § 4 og rovviltnemndas regionale forvaltningsplan, veie tungt. Av rovviltforliket 2011 framgår det at soneinndelingen må forvaltes tydelig, noe som blant annet innebærer at beitenæring skal tilpasses rovvilt i de områder der rovvilt har prioritet, mens det i prioriterte beiteområder skal gjøres raske uttak av rovvilt som gjør skade på beitedyr. Departementet mener det ikke foreligger andre tilfredsstillende løsninger enn å vedta lisensfelling kvote for jerv i region 6.

Vurdering av vilkåret om at uttaket ikke må true bestandens overlevelse

Av naturmangfoldloven § 18 andre ledd fremgår det at vedtak etter bestemmelsens første ledd bokstav a til f bare kan treffes hvis uttaket ikke truer bestandens overlevelse.

Når det gjelder effekten av påvirkninger, jf. nml. § 10, foreligger det statusrapporter og annen vitenskapelig kunnskap som medfører at vi har betydelig kunnskap om den samlede belastningen arten utsettes for. Ut over enkelte påkjørsler og tilfeller av sykdom skjer avgangen av jerv i hovedsak gjennom lisensfelling og skadefelling. Miljøforvaltningen har derfor god oversikt over de negative påvirkningsfaktorene.

Rovviltregion 6 har et bestandsmål for jerv på 10 årlige ynglinger, mens det nasjonale bestandsmålet for jerv er 39 årlige ynglinger. Antallet ynglinger i region 6 har i 2016-2017 ligget omtrent på bestandsmålet for regionen, mens det i 2018 ble påvist 17 ynglinger (hvorav ett hiuttak). Også på nasjonalt nivå har antallet ynglinger ligget over det fastsatte bestandsmålet de senere årene.

Rovviltnemnda i region 6 har i flere år vedtatt høye kvoter for lisensfelling av jerv. Både i klagevedtak i 2015 og 2016 har departementet påpekt at det er lite sannsynlig at hele kvoten blir tatt ut. I klagevedtaket 7. september 2018 påpekte departementet at rovviltnemnda i fremtidige vedtak må være tydelige på hva den totale kvoten er og at det må settes klare kriterier for hvordan reservekvoten skal forvaltes. Når det gjelder den fastsatt kvoten for 2019-2020 mener Miljødirektoratet kvoten på totalt 30 jerv med stor sannsynlighet vil redusere bestanden i regionen betraktelig. De mener også det bør settes kriterier for bruk av tilleggskvoten. Departementet er enig i dette og mener kvoten bør settes til 28 dyr, slik det er foreslått i sekretariatets reviderte saksfremstilling av 28. mai 2019, selv om dette også er et noe høyt tall. Videre mener departementet tilleggskvoten på inntil 6 dyr bør fordeles i henhold til kriteriene foreslått av sekretariatet til nemndas møte 28. mai 2019. Dette innebærer at

"Det kan tildeles fra reservekvoten hvis en eller flere av følgende kriterier er oppfylt:

- *For at det skal tildeler fra reservekvoten til områder innenfor forvaltningsområdene for jerv i region 6 må det fylkesvise bestandsmålet være oppfylt innenfor forvaltningsområdet (3 ynglinger i Møre og Romsdal og 7 ynglinger i Trøndelag)*
- *For at det skal tildeler fra reservekvoten til områder både utenfor og innenfor forvaltningsområdet for jerv i region 6 skal opplysninger i årsrapport fra Rovdata (publiseres ca. 1. oktober 2019) om yngleregistreringer av jerv i 2019 legger til grunn sammen med oppdatert informasjon om skader forvoldt av jerv på bufe og tamrein beitesesongen 2019.*
 - *Regionens bestandsmål på 10 årlige ynglinger skal være oppfylt.*
 - *Tildeling av reservekvoten skal skje til områder med skader forvoldt av jerv beitesesongen 2019."*

I sin faglige tilrådning av 5.september 2019 sier Miljødirektoratet blant annet:

"Miljødirektoratet registrerer at kvotene for lisensfelling av jerv fastsatt for regionene 5 og 6 samlet sett er stor, og dersom kvotene blir fylt vil de medføre bestandsreduksjon i regionene og områdene rundt. Vi kan ikke, ut fra nåværende kunnskap, si at kvotene vil være til skade for bestandens overlevelse."

På denne bakgrunn finner departementet at et uttak av 28 jerv ikke vil true bestandens overlevelse, jf. nml. § 18 andre ledd.

Konklusjon

Klima- og miljødepartementet opprettholder rovviltnemnda i region 6 sitt vedtak om lisensfelling av jerv med den endring at totalkvoten settes til 28 dyr og at reservekvoten skal fordeles i henhold til de kriterier som foreslått av sekretariatet til nemndas møte 28. mai 2019. Ved avgjørelsen har departementet lagt vekt på at det årlig er tap av sau og tamrein til jerv i regionen. Antallet ynglinger har de senere årene ligget omtrent på bestandsmålet for regionen og for 2018 over bestandsmålet. Departementet finner ikke at det er andre tilfredsstillende løsninger enn å åpne for lisensfelling på jerv, og at et uttak av 28 jerv i dette området, ikke truer bestandens overlevelse. Klagen er tatt delvis til følge.

Med hilsen

Torbjørn Lange (e.f.)
avdelingsdirektør

Torkel Ramberg
spesialrådgiver

Dokumentet er elektronisk signert og har derfor ikke håndskrevne signaturer

Kopi

Fylkesmannen i Møre og Romsdal
Fylkesmannen i Trøndelag
Miljødirektoratet

Rovviltnemnda i region 6

Adresseliste

Naturvernforbundet	Mariboesgate 8	0183	OSLO
NOAH for dyrs rettigheter	Dronningensgate 13	0152	OSLO